

به نام خدا

بررسی وضعیت اکوتوریسم (طبیعت‌گردی) در ایران

فهرست مطالب

۱.....	چکیده
۲.....	مقدمه
۴.....	۱. جایگاه اکوتوریسم در صنعت جهانگردی
۶.....	۲. اکوتوریسم در ایران
۸.....	۳. تنوع اقلیمی ایران
۹.....	۴. تنوع گیاهی و جانوری ایران
۱۰.....	۵. پتانسیل‌های سازمان حفاظت محیط زیست به‌منظور توسعه طبیعت‌گردی
۱۲.....	۶. سهم جهانگردی و اکوتوریسم در اقتصاد ایران
۱۴.....	جمع‌بندی و پیشنهادها
۱۹.....	منابع و مآخذ

کد موضوعی: ۲۵۰

شماره مسلسل: ۱۰۳۲۵

تیرماه ۱۳۸۹

دفتر: مطالعات زیربنایی

بررسی وضعیت اکوتوریسم (طبیعت‌گردی) در ایران

چکیده

اکوتوریسم سفری است مسئولانه به مناطق طبیعی با ملاحظه محیط زیست که موجب افزایش درآمد و بهبود کیفیت زندگی مردم محلی می‌شود. در دو دهه اخیر رشد فعالیت‌های اکوتوریسم در سرتاسر جهان بسیار گسترده و چشمگیر بوده است. به طوری که انتظار می‌رود تا پایان سال ۲۰۱۰ نیمی از گردشگران متعلق به بخش اکوتوریسم باشند. ایران به لحاظ ماهیت زیست‌محیطی، منابع مهم طبیعی، جغرافیای اقلیمی و تنوع زیستی دارای بهترین زمینه برای جذب اکوتوریست‌ها در سطوح ملی و بین‌المللی بوده و به دلیل تنوع جاذبه‌های طبیعی و تاریخی رتبه پنجم و به لحاظ تنوع اقلیمی رتبه دوم را در بین کشورهای جهان به خود اختصاص داده است. با این وصف از نظر جذب گردشگر در میان کشورهای جهان جایگاه هشتم را داراست و میانگین درآمد سهم ایران از درآمد صنعت گردشگری جهان چهارصدم درصد (۰/۰۴) است. براساس آمارهای اعلام شده طی سال‌های گذشته از مجموع گردشگران وارد شده به ایران تنها ۲/۲ درصد آنها اکوتوریست بوده‌اند. بنابراین مشخص است که اکوتوریسم سهم اندکی در اقتصاد ملی کشور دارد. متأسفانه علیرغم وجود پتانسیل‌های بالقوه در طبیعت، مسئولین ذیربط از جمله سازمان ایرانگردی و جهانگردی و سازمان حفاظت از محیط زیست فرصت‌های بهره‌برداري مطلوب از

منابع و ذخایر زیست‌محیطی را یکی پس از دیگری از دست می‌دهند. علی‌ایحال با توجه به تنوع اقلیمی و زیست‌محیطی ایران و به‌رغم وجود مسائلی همچون محدودیت گردشگری فرهنگی و نبود زمینه اجتماعی لازم برای توسعه گردشگری در ایران، توان توسعه اکوتوریسم کشور بسیار افزون‌تر از دیگر بخش‌های گردشگری است. بنابراین باید با ایجاد و فراهم‌سازی زمینه‌های توسعه این صنعت نو پا به بهترین نحو از کلیه پتانسیل‌های موجود در کشور برای جذب اکوتوریست‌های داخلی و خارجی استفاده کرد.

مقدمه

اکوتوریسم یا طبیعت‌گردی نوعی از گردشگری مبتنی بر جاذبه‌های طبیعی است که در آن گردشگران به مناطق طبیعی و دست‌نخورده جهان سفر کرده و به تماشای گونه‌های مختلف گیاهی و جانوری می‌پردازند و حداقل آسیب را به طبیعت و فرهنگ منطقه وارد می‌کنند. به این نوع از گردشگران اکوتوریست، طبیعت‌گرد یا بوم‌گرد گفته می‌شود. کاربرد واژه اکوتوریسم اولین بار توسط هتزر^۱ و از سال ۱۹۶۵ متداول شد. هتزر برای اکوتوریسم چهار معیار حداقل تأثیر منفی بر محیط زیست، حداقل تأثیر منفی و حداکثر مسئولیت‌پذیری نسبت به فرهنگ جامعه میزبان، حداکثر سود برای جامعه میزبان و در انتها حداکثر رضایت تفریحی جهت مشارکت جهانگردان را مطرح کرد. بنابه تعریف مجمع بین‌المللی اکوتوریسم^۲ (TIES)، اکوتوریسم سفری است

1. Hertzner

2. The International Ecotourism Society

مسئولانه به مناطق طبیعی که حافظ محیط زیست بوده و موجب بهبود کیفیت زندگی مردم محلی می‌شود. در تعریفی دیگر کنوانسیون تنوع زیستی^۱ (CBD)، اکوتوریسم را نوعی توریسم متکی بر حفاظت و مراقبت تنوع زیستی و اکوسیستم‌های موجود در عرصه‌ها و با لحاظ نیازهای توسعه‌ای عرصه‌ها تلقی کرده که مشارکت جوامع محلی و ایجاد درآمد قابل اتکا برای جوامع محلی از نتایج آن است. به‌طور کلی باید گفت اکوتوریسم از حیات وحش و منابع طبیعی استفاده غیرمصرفی به‌عمل آورده و به‌طور غیرمستقیم به حفاظت از منطقه و بهبود وضع اقتصادی مردم محلی کمک می‌کند.

در میان شاخه‌های گردشگری، رشد اکوتوریسم آنچنان شتابنده است که طبق پیش‌بینی سازمان جهانی گردشگری (WTO) قرن بیست‌ویکم قرن اکوتوریسم خواهد بود. امروزه اکوتوریسم با دارا بودن ۸ شاخه اصلی و بیش از ۸۰۰ شاخه فرعی در میان شاخه‌های مختلف گردشگری از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. در دو دهه اخیر رشد فعالیت‌های اکوتوریسم در سراسر جهان بسیار گسترده و چشمگیر بوده به‌طوری که انتظار می‌رود تا پایان سال ۲۰۱۰ پنجاه درصد گردشگران متعلق به بخش اکوتوریسم باشند. در گزارش حاضر ضمن بررسی اکوتوریسم و جایگاه آن در صنعت جهانگردی، وضعیت اکوتوریسم در ایران مورد نقد و بررسی کارشناسانه قرار گرفته و در انتها ضمن بیان مشکلات موجود، پیشنهادهای جهت بهره‌برداری مؤثر و مفید از این صنعت مهم ارائه می‌شود.

۱. جایگاه اکوتوریسم در صنعت جهانگردی

صنعت جهانگردی یکی از مهمترین فعالیت‌های اقتصادی در سطح جهان محسوب می‌شود. این فعالیت مهم اقتصادی ۱۰ درصد تولید ناخالص جهانی و ۱۰ درصد اشتغال جهان را به‌خود اختصاص داده است. به همین دلیل رقابت تنگاتنگی بین قدرت‌های بزرگ جهانگردی جهان برای به‌دست آوردن سهم بیشتری از این بازار وجود دارد. در این زمینه کشورهایی که راهبردهای مشخصی برای توسعه جهانگردی دارند، توانسته‌اند با کسب عنوان برترین مقصد، سهم بیشتری از درآمدهای جهانگردی را به‌دست آورند.

در این میان گردشگری طبیعت که با نام اکوتوریسم نامیده می‌شود، پدیده تازه‌ای است که فقط بخشی از کل صنعت توریسم را شامل می‌شود چراکه اکوتوریسم زیربخشی از صنعت توریسم است که مبتنی بر مسافرت هدفمند به مناطق نسبتاً طبیعی برای مطالعه، لذت‌جویی و استفاده معنوی از مناظر، گیاهان و جانوران و هر نوع جنبه فرهنگی معاصر یا گذشته موجود در این مناطق است. اکوتوریسم آثار منفی کمتری بر محیط زیست و بافت فرهنگی وارد می‌نماید و حتی با تأکید بر حفظ محیط زیست و منابع طبیعی بر ارزش‌های فرهنگی و بومی مناطق محلی ارزش می‌گذارد. اکوتوریست‌ها غالباً توریست‌هایی هستند که هنجارهای فرهنگی، اجتماعی و مذهبی کشور میزبان را رعایت می‌کنند. آنها عموماً دارای گرایش زیست‌محیطی بوده و می‌توانند نقش مؤثری در پالایش آلودگی‌ها، حفاظت محیط زیست و تبلیغ و گسترش فرهنگ زیست‌محیطی در بین مردم داشته باشند.

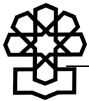
به‌دلیل اهمیت اکوتوریسم در ابعاد زیست‌محیطی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی

سازمان ملل با هدف افزایش آگاهی‌های عمومی درباره قابلیت و ظرفیت اکوتوریسم به‌منظور ارتقای استانداردهای زندگی جوامع محلی و تشویق به مطالعه و توجه بیشتر به محیط طبیعی، فرهنگی و بومی، سال ۲۰۰۲ را به‌عنوان سال بین‌المللی اکوتوریسم اعلام کرد. کمیسیون توسعه پایدار این سازمان (UNEP)، سازمان جهانی گردشگری را موظف به انجام فعالیت‌هایی در این سال ساخت. هدف از انجام این فعالیت‌ها، مرور مجدد تجربیات گذشته در زمینه طبیعت‌گردی، تشخیص و ترویج فرهنگ انواع طبیعت‌گردی (که در آنها از اکوسیستم‌های در معرض خطر حفاظت می‌شود)، تقسیم فواید حاصل از این‌گونه فعالیت‌ها با جوامع محلی و احترام به فرهنگ‌های بومی است. در این سال اولین نشست جهانی اکوتوریسم در کبک کانادا برگزار شد.

سازمان جهانی جهانگردی رشد سالیانه صنعت جهانگردی را تا سال ۲۰۱۰ بین ۳/۴ تا ۶/۷ درصد پیش‌بینی کرده است که اکوتوریسم با رشد سالیانه ۳۰ تا ۴۰ درصد بالاترین رشد را در بخش‌های مختلف گردشگری داراست. جامعه اکوتوریسم یا TES پیش‌بینی کرده در پایان سال ۲۰۱۰ حدود ۵۰ درصد توریست‌های جهان را طبیعت‌گردان یا اکوتوریست‌ها به‌خود اختصاص می‌دهند.

اکوتوریسم در سطح محلی فرصت‌های شغلی جدیدی را ایجاد می‌کند که به حل معضل بیکاری، کاهش نرخ مهاجرت روستایی به کلان‌شهرها و انتقال آرام نیروی بیکار پنهان بخش کشاورزی به سمت بخش‌های خدماتی کمک می‌نماید. همچنین اکوتوریسم باعث توسعه صنایع سودآور محلی، ارزآوری، تنوع‌بخشی به اقتصاد محلی، تزریق سرمایه به جوامع محلی و انتقال فرهنگ‌ها می‌شود. طبق آمار سازمان جهانی جهانگردی به‌ازای ورود هر گردشگر ۲ تا ۶ شغل به‌صورت مستقیم و با احتساب

مشاغل در بخش‌های تولیدی و خدماتی برای هر گردشگر ۹ تا ۱۵ شغل ایجاد می‌شود. تعداد مشاغل ایجاد شده در مقابل ورود هر اکوتوریست ۱/۵ برابر تعداد مشاغل ایجاد شده به‌ازای ورود یک توریست می‌باشد. در کل ارتباط معناداری بین توسعه اکوتوریسم با رونق اقتصادی جوامع محلی و رفع محرومیت آنها وجود دارد.

امروزه توسعه اکوتوریسم با تأکید بر حضور مؤثر بر جوامع محلی یکی از مؤثرترین راه‌های توسعه اقتصادی جوامع محلی، کاهش فقر و ارتقای سطح زندگی جوامع محلی است. این موضوع در عرصه بین‌المللی از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. به‌گونه‌ای که سازمان‌های بین‌المللی وابسته به سازمان ملل متحد نظیر^۱ برنامه توسعه سازمان ملل متحد،^۲ سازمان فرهنگی، علمی و آموزشی ملل متحد، سازمان تجارت جهانی^۳ نهادهای مردمی و مؤسسات اعتباری بین‌المللی بخش عمده‌ای از اعتبارات خود را به پروژه‌های مرتبط با توانمندسازی جوامع محلی اختصاص داده‌اند.

۲. اکوتوریسم در ایران

ایران از نظر وجود آثار تاریخی و فرهنگی در میان ده کشور اول جهان قرار دارد و از نظر جاذبه‌های اکوتوریسمی، تنوع اقلیمی و زیست‌محیطی جزء پنج کشور برتر دنیا به حساب می‌آید. اکوسیستم‌های ایران، بستر مناسبی برای سودآوری و ایجاد فرصت‌های مناسب اقتصادی هستند. طی چند سال اخیر شکل‌های طبیعت‌گردی کشور رو به فزونی رفته است و در برنامه سفرهای دفاتر خدمات مسافرتی تورهای

1. UNDP: United Nations Development Programme

2. UNESCO: United Nations Educational Scientific and Cultural Organization

3. WTO: World Trade Organization

طبیعت‌گردی هم به چشم می‌خورد. لکن هنوز این شاخه از گردشگری آن‌طور که باید در کشورمان جایگاهی ندارد. شاید بتوان گفت نداشتن یک متولی واحد برای امر گردشگری کشور در این خصوص بی‌تأثیر نباشد. ازسوی دیگر همسو نبودن سازمان‌ها و ارگان‌های مختلف در حوزه گردشگری از دیگر عواملی است که بهره‌برداری درست از منابع طبیعی ایران را به فراموشی سپرده است. هرچند کمیته طبیعت‌گردی در سازمان میراث فرهنگی و گردشگری سعی کرده با اقداماتی چون تدوین سند ملی^۱ طبیعت‌گردی گام‌هایی در این خصوص بردارد، اما چنین اقداماتی اگرچه شرط لازم برای جذب جهانگردان خارجی به‌منظور آشنایی با زیست‌بوم طبیعی ایران است ولی کافی نیست. درحال حاضر تعداد طبیعت‌گردانی که تنها به قصد بازدید از طبیعت بکر ایران به کشورمان سفر می‌کنند بسیار کم بوده و فقط شاهد حرکت‌های اندکی در حوزه طبیعت‌گردی بین گردشگران داخلی هستیم.

با توجه به پتانسیل‌های بالقوه اکوتوریستی ایران، چنانچه متوسط درآمد ارزی هر اکوتوریست (بین ۱۰۰۰ تا ۱۵۰۰ دلار) را براساس متوسط سفر نیمی از

۱. کمیته ملی طبیعت‌گردی قوانین و مقررات مرتبط با طبیعت‌گردی و اکوتوریسم در ایران را در ۶ بخش گردآوری و تدوین کرده است:

بخش اول این قوانین و مقررات مربوط به سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری و بخش دوم آن مربوط به سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری است. بخش سوم این قوانین مربوط به سازمان امور اراضی و بخش چهارم مربوط به سازمان حفاظت محیط زیست است. در این گزارش همچنین قوانین و مقررات طبیعت‌گردی مرتبط با حوزه کاری سازمان آب و سازمان زمین شهری نیز درج شده است. بیشترین قوانین و مقررات گردآوری شده در این گزارش مربوط به حوزه فعالیت سازمان امور اراضی است و در این گزارش هفت قانون، آیین‌نامه و دستورالعمل مرتبط با حوزه فعالیت این سازمان ذکر شده است. در این جزوه همچنین پنج قانون و آیین‌نامه مرتبط با حوزه فعالیت سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، چهار قانون و آیین‌نامه مرتبط با فعالیت سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری، چهار قانون و آیین‌نامه مرتبط با فعالیت سازمان حفاظت محیط زیست و دو قانون و آیین‌نامه مرتبط با فعالیت سازمان زمین شهری نیز درج شده است.

اکوتوریست‌های جهان که بین ۸ تا ۱۴ روز است در نظر بگیریم خواهیم دید تا چه میزان ارز از طریق اکوتوریسم و توسعه آن عاید کشور خواهد شد.^۱

۳. تنوع اقلیمی ایران

کشور ایران با بیش از ۱۶۴۸۰۰۰ کیلومتر مربع مساحت، دارای ۱۸۸۰ کیلومتر نوار ساحلی در خلیج فارس و دریای عمان و ۶۳۰ کیلومتر نوار ساحلی در دریای خزر است. وجود ۱۴ اقلیم مختلف، بزرگترین دریاچه جهان در شمال کشور، ۵۰ دریاچه در داخل کشور، ۲۰ جزیره در خلیج فارس، ۲۱ تالاب بین‌المللی، ۹ ذخیره‌گاه زیست‌کره، ۳۲۰ چشمه آب گرم معدنی، ۲۵ پناهگاه حیات وحش، ۹ میلیون هکتار مناطق حفاظت شده شامل ۱۱ پارک ملی، ۴۸ منطقه حفاظت شده، ۸ اثر طبیعی ملی، ۲۸۵ پارک و ذخیره‌گاه جنگلی، سواحل مرجانی و غارها مجموعه گسترده‌ای از جاذبه‌های انسانی و منابع پراکنده طبیعی شامل چشم‌اندازهای جغرافیایی و آثار و ذخایر طبیعی داشته‌های طبیعت‌گردی ایران را تشکیل می‌دهد. ازسوی دیگر دو رشته کوه مرتفع و وسیع البرز و زاگرس با دارا بودن بیش از ۳۰ قله مرتفع‌تر از بلندترین قله‌های اروپا و آمریکا، مجموعه‌ای از چشم‌اندازهای کوهستانی و جنگلی با شرایط اقلیمی معتدل و

۱. به‌طور کلی می‌توان مزایای اکوتوریسم را در کشور این‌گونه بیان کرد که صنعت اکوتوریسم باعث ایجاد اشتغال و افزایش درآمد در سطح ملی و محلی، توسعه خدمات و حمل‌ونقل و صنایع دستی، ایجاد تنوع در اقتصاد محلی مناطق زراعی، ایجاد خودگردانی در مناطق و تأمین اقتصادی آنها، افزایش شمار حامیان طبیعت‌گرد یک کشور در بین جهانیان، ترویج افکار دوستداران طبیعت در بین مردم، جلوگیری از مهاجرت بی‌رویه جوانان از روستا، حفظ کاربری‌های اراضی، ایجاد تفاهم بیشتر در نتیجه تماس بین مردم و شناسایی و تفسیر فرهنگ مناطق مختلف، حفاظت از منابع ملی و میراث فرهنگی برای مردم و توریست‌ها می‌شود.

حتی همراه با یخچال‌های دائمی را ایجاد کرده‌اند که بخشی از منابع طبیعی بالقوه ایران را تشکیل می‌دهند.

همچنین جنگل‌های انبوه شمال ایران آخرین بازمانده از جنگل‌های هیرکانی در جهان، بیابان‌های وسیع از جمله کویر لوت به‌عنوان تنها منطقه عاری از حیات در جهان، کویر شهداد به‌عنوان گرمترین بیابان جهان، کویر چهارگانه حفاظت شده و معیشت کوچ‌نشینانی از دیگر داشته‌های طبیعت‌گردی در ایران به‌شمار می‌روند.

۴. تنوع گیاهی و جانوری ایران

وجود ۵ ناحیه رویش گیاهی همراه با تنوع آب و هوایی شامل ناحیه رویشی خزری، ناحیه رویشی خلیجی و عمانی، ناحیه رویشی زاگرس، ناحیه رویشی ارسباران و ناحیه رویشی ایرانی و تورانی و همچنین وجود ۱۲ هزار نوع گیاه قسمتی از تنوع گیاهی ایران به‌شمار می‌آید. گونه‌ها پرتنوع‌ترین گیاهان ایران هستند. از ۲۰۰۰ گونه که در جنوب غرب آسیا وجود دارد ۱۰۰۰ نوع آن در ایران زیست می‌کنند. جنس هزار خار ۲۲۰ گونه دارد که انحصاراً در فلات ایران دیده می‌شود. گیاه کلاه میرحسین حدود ۱۰۰ گونه در فلات ایران دارد که در هیچ جای جهان نمی‌روید. ۲۵ گونه انحصاری بادام در فلات ایران و قفقاز است که منشأ بادام‌های زراعی و تنوع زیستی هستند. به همین دلیل ایران از مهمترین مراکز تولید بادام به‌شمار می‌رود. همین‌طور در مورد گل‌ابی وحشی که ۱۵ گونه از آن در ایران وجود دارد.

مهمترین گیاهی که از عصر کشاورزی در زندگی انسان نقش دارد گندم است. جد گندم به‌نام *Agilops* در ایران ۱۲ گونه دارد. به این ترتیب ایران تقریباً پر

تنوع‌ترین کشور از نظر ژن گیاهی در زمینه گندم است. جنسی از خانواده پامچال به‌نام دیونیزیا ۳۰ گونه در ایران دارد که در هر کوه زاگرس یک گونه خاص از این پامچال صخره‌ای قابل مشاهده است. گیاهان دیگری خاص ایران هستند مانند انار، پسته، لاله واژگون که در زاگرس در اردیبهشت می‌روید و خاص زاگرس است. تعداد ۲۵ گونه دیگر از لاله واژگون در زاگرس داریم. پیاز این گیاه در قرن ۱۶ از ایران به اروپا رفت. زنبق‌ها و لاله‌ها هم در ایران جایگاه ویژه‌ای دارند.

وجود بیش از ۱۴۸ گونه جانوری شاخه پستانداران، یک هزارگونه موجودات آبی، ۹۳ درصد ذخیره ماهیان خاویاری جهان، ۱۷۴ گونه ماهی، ۲۰ گونه دوزیست، ۸۱ نوع خزنده و ۵۰۰ گونه پرنده در ایران که به تنهایی به اندازه کل پرندگان سراسر قاره اروپا هستند حکایت از تنوع گسترده جانوری در این کشور است. با این وصف بدون تردید طبیعت‌گردی در ایران از مزیت نسبی افزون‌تری نسبت به دیگر شاخه‌های توریسم برخوردار است. تا جایی که ایران به‌لحاظ تنوع جاذبه‌های طبیعی و تاریخی رتبه پنجم و به‌لحاظ تنوع اقلیمی رتبه دوم را در بین کشورهای جهان به‌خود اختصاص داده است. لکن به‌لحاظ جذب گردشگر در میان کشورهای جهان جایگاه هشتم را داراست.

۵. پتانسیل‌های سازمان حفاظت محیط زیست به‌منظور توسعه طبیعت‌گردی

سازمان حفاظت محیط زیست با توجه به وظایف سازمانی خود مسئول، متولی و حافظ بخش زیادی از سرزمین ایران در قالب مناطق چهارگانه از قبیل پارک‌های ملی، مناطق حفاظت شده، پناهگاه‌های حیات وحش و آثار طبیعی ملی می‌باشد که در سراسر کشور پراکنده‌اند. مناطق

تحت مدیریت سازمان از بکرترین و دست‌نخورده‌ترین طبیعت کشور به‌شمار می‌روند. تنوع این مناطق از حیث غنای گیاهی یا جانوری، آبی یا خشکی، کوهستانی یا دشتی، دریایی یا رودخانه‌ای، کویری یا سرسبز و از این قبیل چشمگیر است. برخی گونه‌های تحت حفاظت سازمان مانند یوزپلنگ آسیایی، گورخر ایرانی، گوزن زرد و تمساح پوزه کوتاه در منطقه و آسیا بی‌نظیر هستند.

جدول برخی از مناطق گردشگری تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط زیست

مناطق گردشگری کوهستان	پارک ملی بمو در فارس، پارک ملی تنگه صیاد در چهارمحال و بختیاری، اثر طبیعی ملی غار سهولان در آذربایجان غربی، قله سبلان و غار یخکان در اردبیل، قله دماوند در استان مازندران، قله تفتان در سیستان و بلوچستان، قله سه‌گانه علم‌کوه، سیمان‌کوه و تخت سلیمان در مازندران، اشتران‌کوه و سفیدکوه در لرستان، هفتاد قله در استان مرکزی، کبیرکوه و دینارکوه در ایلام
مناطق گردشگری جنگل	پارک ملی گلستان، منطقه حفاظت شده حرا، پناهگاه حیات وحش میانکاله، دودانگه، دشت ناز و سمسکنده در مازندران، پناهگاه حیات وحش لوندویل در گیلان، منطقه حفاظت شده و پناهگاه حیات وحش دز و کرخه در خوزستان و منطقه حفاظت شده سفیدکوه در لرستان
مناطق گردشگری ساحلی - دریایی	پارک ملی بوجاق در گیلان و نایبند در بوشهر، پناهگاه حیات وحش خارکو در بوشهر، میانکاله در مازندران، شیدور در هرمزگان، مناطق حفاظت شده مند و حله در بوشهر، منطقه حفاظت شده گاندو در سیستان و بلوچستان، حراخور خوران، حرای رود گز، حرای گابریگ و جزایر فارور
مناطق گردشگری آبی	پارک ملی دریاچه ارومیه در آذربایجان غربی و شرقی، پناهگاه حیات وحش امیرکلاهی، سلکه و سرخانگل در گیلان، فریدون کنار در مازندران، دز، کرخه و شادگان در خوزستان، بختگان در فارس و مناطق حفاظت شده مند و حله در بوشهر، آبشار مارگون، ارژن و پریشان در فارس

مناطق گردشگری بیابان	پارک ملی کویر بدون تردید یکی از ظرفیت‌های بالفعل گردشگری طبیعی در حوزه عرصه‌های بیابانی در کشور محسوب می‌شود. پارک ملی و منطقه حفاظت شده کویر در غرب کویر مرکزی ایران و شرق دریاچه نمک و قم رود قرار دارد. وجود چشم‌اندازهای کم‌نظیر شامل دریاچه نمک و حضور جانوران حمایت شده‌ای مانند یوزپلنگ آسیایی، گور و جبیر را می‌توان از ظرفیت‌های اکوتوریستی در این عرصه بیابانی برشمرد
مناطق گردشگری استپی	پارک ملی کلاه قاضی در اصفهان، خجیر و سرخه حصار و لار در تهران، تنگ صیاد در چهارمحال و بختیاری، تندوره و سالوک در خراسان، توران در استان سمنان، پناهگاه حیات وحش دشت ناز ساری در مازندران، کیامکی در آذربایجان شرقی، خوش بیلاق در استان سمنان، منطقه حفاظت شده کالمند و بهادران در استان یزد، ورجین، البرز مرکزی و جاجرود در تهران و دشت ارژن، بهرام‌گور و تنگ بستانک در استان فارس

۶. سهم جهانگردی و اکوتوریسم در اقتصاد ایران

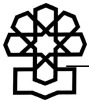
درآمد صنعت گردشگری در سال گذشته میلادی در زمینه اشتغال و توسعه ۵۰۰ میلیارد یورو بوده و حدود ۸۸۰ میلیون گردشگر از کشورهای مختلف دیدن کرده‌اند که نشان از رشد ۵/۵ درصدی این صنعت نسبت به سال گذشته میلادی دارد. این میزان درآمد معادل ۱۰ درصد تولید ناخالص جهان، ۱۱/۴ درصد اشتغال^۱ و ۱۱ درصد درآمد کل جهان است. این درحالی است که درآمد سالیانه صنعت گردشگری در ایران بین ۲۵۰ تا ۳۰۰ میلیون دلار بوده و میانگین درآمد سهم ایران از درآمد

۱. در همین زمان از طریق گردشگری برای ۳۴۰ میلیون نفر در جهان فرصت شغلی جدید ایجاد شد که براساس آمارها از هر هشت نفر مشغول به‌کار در جهان یک نفر در این بخش فعالیت دارد.

صنعت گردشگری جهان چهارصدم درصد می‌باشد. سهم ایران در ورودی‌های جهانگردی طی سال‌های اخیر نسبت به سال‌های قبل تغییری نکرده و درحال حاضر تنها ۰/۲۴ درصد ورودی‌های جهانگردی جهان را به خود اختصاص داده است. به بیان دیگر کشور ایران با داشتن زمینه‌های مساعد کمتر از یک‌دوم هند، یک‌دهم ترکیه، یک‌پنجم عربستان و یک‌پنجم امارات متحده عربی جهانگرد خارجی جذب کرده است. با این وصف و براساس آمارهای اعلام شده طی سال‌های گذشته که از مجموع گردشگران وارد شده به ایران تنها ۲/۲ درصد آنها اکوتوریست بوده‌اند مشخص است اکوتوریسم سهم اندکی در اقتصاد ملی کشور دارد. متأسفانه مسئولان و برنامه‌ریزان کشور چندان به فعالیتهای اکوتوریستی اهمیت نمی‌دهند و اغلب اکوتوریست‌ها که تعداد محدودی هستند از گردشگران بین‌المللی بوده و فقط در اوقات معین و با هدف بازدید از جاذبه‌های طبیعی و زیست‌محیطی به کشور وارد می‌شوند. به اعتقاد برخی از صاحب‌نظران بین‌المللی صنعت اکوتوریسم، عمده‌ترین مشکل و مانع پیش روی این بخش از گردشگری در ایران نبود ثبات سیاسی و امنیت و احساس مخاطره و تصور غلط جهانیان از ایران است. بررسی اجمالی آمار نسبی گردشگران ورودی به کشورمان در سال‌های جنگ تحمیلی و پس از آن حکایت از این دیدگاه دارد.

سازمان جهانی جهانگردی پیش‌بینی کرده با توجه به تنوع اقلیمی ایران درآمد اکوتوریسم در سال ۲۰۱۰ میلادی می‌تواند به ۱۲ میلیارد دلار برسد. بنا به پیش‌بینی این سازمان در سال ۲۰۲۰ میلادی ضعیف‌ترین و پایین‌ترین کشورهای توریست‌پذیر جهان از طریق این صنعت افزون‌بر ۲۰ میلیارد دلار درآمد کسب خواهند کرد. اگرچه پیش‌بینی این موضوع که تا آن سال چه مقدار از این درآمد در ایران تحقق می‌یابد

عملاً مقدور نیست اما به گفته کارشناسان با توجه به جاذبه‌های اکوتوریستی ایران همچون تنوع اقلیمی گسترده و تنوع گیاهی و جانوری دستیابی به درآمد ۵۰ میلیارد دلاری در سال ۲۰۲۰ میلادی برای کشورمان چندان ناممکن نیست.

جمع‌بندی و پیشنهادات

اکوتوریسم بعد از توریسم فرهنگی و مذهبی سومین بخش مهم گردشگری کشور بوده و بیشترین ظرفیتهای بالقوه در جذب گردشگران داخلی و بین‌المللی را دارد. ایران از نظر وجود آثار تاریخی و فرهنگی در میان ده کشور اول جهان قرار دارد و از نظر جاذبه‌های اکوتوریسمی، تنوع اقلیمی و زیست‌محیطی جزء پنج کشور برتر دنیا به حساب می‌آید. لکن به‌لحاظ جذب گردشگر در میان کشورهای جهان جایگاه هشتم را داراست. منابع و ذخایر طبیعی ایران و امکان‌سنجی هریک از جاذبه‌های اکوتوریستی قابل سرمایه‌گذاری در کشور حاکی از آن است که اکوتوریسم در ایران یک منبع اقتصادی کم‌نظیر و بسیار مستعد و البته رها شده به حال خود است. به ضرس قاطع می‌توان گفت در هیچ‌یک از بخش‌های صنعتی، تجاری و کشاورزی کشور امکان دستیابی به چنین سطحی از رشد و این قابلیت بازگشت سرمایه وجود ندارد. ایران یکی از پنج کشور بهره‌مند از تنوع زیستی کامل با داشتن چهار فصل، ۱۴ اقلیم مختلف، بزرگترین دریاچه جهان در شمال کشور، ۵۰ دریاچه در داخل کشور، ۲۰ جزیره در خلیج فارس، ۲۱ تالاب بین‌المللی، ۹ ذخیره‌گاه زیست‌کره، ۳۲۰ چشمه آب گرم معدنی، ۲۵ پناهگاه حیات وحش، دو رشته کوه مرتفع و وسیع البرز و زاگرس با دارا بودن بیش از ۳۰ قله مرتفع‌تر از بلندترین قله‌های اروپا و آمریکا، جنگل‌های

انبوه شمال ایران، غارها و بیابان‌های وسیع از جمله کویر لوت و کویر شهداد یکی از مناطق نادر و مستعد برای صنعت اکوتوریسم است. این کشور با دارا بودن ۵ ناحیه رویش گیاهی، ۱۲ هزار نوع گیاه، بیش از ۱۴۸ گونه جانوری شاخه پستانداران، یک هزار گونه موجودات آبی، ۹۳ درصد نخیره ماهیان خاویاری جهان، ۱۷۴ گونه ماهی، ۲۰ گونه دوزیست، ۸۱ نوع خزنده و ۵۰۰ گونه پرنده در ایران که به تنهایی به اندازه کل پرندگان سراسر قاره اروپا هستند دارای تنوع گسترده گیاهی و جانوری است. لکن هنوز آثار اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ناشی از توسعه اکوتوریسم در کشور توسط سازمان‌های ذیربط از جمله سازمان ایرانگردی و جهانگردی و سازمان حفاظت از محیط زیست شناسایی نشده است و متأسفانه علیرغم وجود پتانسیل‌های بالقوه در طبیعت، مسئولین ذیربط فرصت‌های بهره‌برداری مطلوب از منابع و ذخایر زیست‌محیطی را یکی پس از دیگری از دست می‌دهند. این درحالی است که کشورهای همسایه ایران بدون داشتن این منابع خدادادی با توسعه و ساخت مراکز توریستی و هتل‌های مجلل به راحتی درآمد سرانه ملی خود را افزایش داده و سالیانه میلیون‌ها دلار ارز به اقتصاد کشورشان تزریق می‌کنند.

درآمد سالیانه صنعت گردشگری در ایران بین ۲۵۰ تا ۳۰۰ میلیون دلار است که میانگین درآمد سهم ایران از درآمد صنعت گردشگری جهان چهارصدم درصد می‌شود. با این وصف و براساس آمارهای اعلام شده طی سال‌های گذشته که از مجموع گردشگران وارد شده به ایران تنها ۲/۲ درصد آنها اکوتوریست بوده‌اند و مشخص است که صنعت اکوتوریسم سهم اندکی در اقتصاد ملی کشور دارد. با توجه به سیاست‌های پیش‌بینی شده در صنعت اکوتوریسم و توریسم بنا بود، در حد فاصل

سال‌های ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۳ به رقم چهار میلیون گردشگر دست یابیم که در کمال تأسف، این هدف تحقق نیافت. گرچه در این بین نمی‌توان از وقوع حوادثی منفی چون یازدهم سپتامبر، حمله آمریکا به افغانستان و عراق و فصل تازه‌ای از بحران‌های ایران و آمریکا طی این سال‌ها به‌سادگی گذر کرد، اما با همه این بحران‌ها، حتی در زمان جنگ ایران و عراق گردشگران هرچند اندک به ایران سفر می‌کردند. عوامل متعددی در عدم توسعه جهانگردی در ایران تأثیرگذار هستند که می‌توان آنها را به عوامل داخلی و عوامل بیرونی تقسیم‌بندی کرد. در عرصه عوامل داخلی دو موضوع مهم فقدان نظام حقوقی جهانگردی و عدم تبیین جایگاه جهانگردی در نظام اقتصادی کشور، مهمترین موانع توسعه قلمداد می‌شوند که با تدوین نظام حقوق گردشگری تا حد قابل توجهی به چالش‌های خارجی می‌توان پاسخ داد و با تبیین جایگاه جهانگردی در نظام اقتصادی می‌توان یکی از مهمترین موانع داخلی را رفع کرد. لکن درحال حاضر ضعف‌ها و موانع داخلی و تهدیدها و موانع بیرونی دست به‌دست هم داده و جهانگردی ایران را به‌رغم داشتن استعدادهای بالقوه بسیار بالا و منابع غنی به سمت انحطاط سوق داده‌اند. همچنین می‌توان از عدم برنامه‌ریزی صحیح و اصولی ازسوی مسئولین و مدیران صنعت توریسم در راستای توسعه اکوتوریسم کشور، نداشتن یک متولی واحد برای امر اکوتوریسم کشور، همسو نبودن سازمان‌ها و ارگان‌های مختلف در حوزه گردشگری و اکوتوریسم، فعال نبودن در عرصه‌های بین‌المللی برای جذب اکوتوریست، تبلیغات منفی بر علیه ایران در سطح بین‌المللی توسط کشورهای معاند، نبود ثبات سیاسی و امنیت و احساس مخاطره و تصور غلط جهانیان از ایران، عدم اطلاع‌رسانی مناسب درباره فرصت‌های موجود برای پاسخگویی به تقاضاهای جهانی، عدم معرفی

منابع گردشگری، نبود زیرساخت‌های مناسب، کمبود متخصصین در امر اکوتوریسم، فقدان فرهنگ مناسب خاص طبیعت‌گردی، بی‌اعتنایی به تحولات بین‌المللی در عرصه جهانگردی، بی‌توجهی به پیشرفت‌های خیره‌کننده صنعت جهانگردی در جهان، عدم انجام پژوهش‌های لازم در زمینه توسعه اکوتوریسم و تبلیغات بسیار ضعیف به‌عنوان دلایل عدم توفیق ایران برای جذب اکوتوریست نام برد.

علی‌ایحال با توجه به تنوع اقلیمی و زیست‌محیطی ایران و علیرغم وجود مسائلی همچون محدودیت گردشگری فرهنگی و نبود زمینه اجتماعی لازم برای توسعه گردشگری در ایران توان توسعه اکوتوریسم کشور بسیار افزون‌تر از دیگر بخش‌های گردشگری است. بنابراین با ایجاد و فراهم‌سازی زمینه‌های توسعه این صنعت نو پا و همچنین برای دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز بیست‌ساله و جذب ۲۰ میلیون نفر گردشگر باید به بهترین نحو از کلیه پتانسیل‌های موجود در کشور برای جذب گردشگران و اکوتوریست‌های داخلی و خارجی استفاده کرد. با توجه به مراتب مذکور و جهت توسعه متوازن اکوتوریسم در ایران پیشنهادهاتی به شرح ذیل ارائه می‌شود:

- اولویت دادن به توسعه اکوتوریسم مبتنی بر مشارکت مردمی به‌عنوان ابزار نیل به اشتغال‌زایی و فقرزدایی از مناطق روستایی و محروم در برنامه‌های توسعه کشور.

- فراهم‌سازی امکانات لازم گردشگری در مناطق اکوتوریستی نظیر مناطق حفاظت شده، ذخیره‌گاه‌های جنگلی، پارک‌های جنگلی، ذخیره‌گاه‌های بیوسفری، پیست تالاب بین‌المللی، مناطق روستایی و جوامع بومی.

- تبیین مدل‌های توسعه اکوتوریسم به‌گونه‌ای که مشارکت جوامع بومی را در برنامه‌ریزی، توسعه و اجرا و مدیریت تمامی فعالیت‌های اکوتوریستی را دربر گیرد.

- تعیین جایگاه ویژه برای صنعت اکوتوریسم در برنامه‌های توسعه کشور.
- شناسایی و توسعه مناطق مستعد اکوتوریسم در کشور.
- فرهنگ‌سازی، اطلاع‌رسانی عمومی و اجرای برنامه‌های آموزشی درخصوص نقش اکوتوریسم در توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور.
- زمینه‌سازی مشارکت بخش خصوصی به‌منظور سرمایه‌گذاری و بهره‌برداری از صنعت اکوتوریسم.
- تقویت همکاری بین سازمان‌های داخلی و مؤسسات بین‌المللی درخصوص توسعه اکوتوریسم و مشارکت در اقدامات ملی و بین‌المللی.
- اتخاذ روش‌های مدیریتی کارآمد و علمی و توجه به آسیب‌شناسی توسعه‌نیافتگی جهانگردی در ایران، اصلاح ساختار سازمانی و نظام مدیریتی و تدوین برنامه‌های راهبردی.

۱. بلمکی، بهنام. اکوتوریسم و جهان اسلام، ۱۳۸۲.
۲. حسینی، محمود و مریم امیدی نجف‌آبادی. توانمندی‌های اکوتوریسم و توسعه پایدار مناطق روستایی ایران، نشریه دهاتی، شماره ۳۸.
۳. نیازمند، مازیار. مؤثر در فقرزدایی: مروری بر توسعه اکوتوریسم در ایران، نشریه فرهنگ و پژوهش، شماره ۱۴۳.
۴. عمادی، سارا. مدیریت اکوتوریسم، ماهنامه تدبیر، شماره ۱۵۴، اسفندماه ۱۳۸۳.
۵. قادری، اسماعیل. بررسی اجمالی وضعیت صنعت جهانگردی کشور، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۸.
۶. قادری، اسماعیل. جهانگردی (گردشگری) و برنامه پنجم، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۸.
7. Boo, E. Planning for ecotourism. Journal of park and recreation administration. Vol 8, 1991.
8. Ziffer, K. The uneasy alliance. International conservation. Washington D.C, 1989.

شناسنامه گزارش

شماره مسلسل: ۱۰۳۲۵

عنوان گزارش: بررسی وضعیت اکوتوریسم (طبیعت‌گردی) در ایران

نام دفتر: مطالعات زیربنایی (گروه کشاورزی و منابع طبیعی)

تهیه و تدوین‌کنندگان: الهه سلیمانی، سعید مقیسه

ناظر علمی: محسن صمدی

متقاضی: فراکسیون محیط زیست مجلس شورای اسلامی

سرپرستان: حسین صدری‌نیا

واژه‌های کلیدی:

۱. اکوتوریسم

۲. طبیعت‌گردی

تاریخ انتشار: ۱۳۸۹/۴/۲۶